

O genderu a sociální práci – vzpomínka na Jiřinu Šiklovou

Jiřina Šiklová: socioložka, publicistka, disidentka, feministka, (spolu)zakladatelka organizace (a do značné míry i oboru) Gender Studies a také katedry sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK). Všechny a mnohé další její zásluhy jsou, byly a právem budou, doufám ještě dlouho, připomínány. Přesto byla personifikací i dalšího „primátu“, který zmiňován příliš často nebývá, proto bych se mu chtěl v této vzpomínce alespoň krátce věnovat – jako dokreslení toho, kým a čím vším Jiřina byla. A že toho byla opravdu spousta...

V záplavě všech vzpomínek na Jiřinu Šiklovou – a bylo jich opravdu mnoho, protože tato osoba byla skutečně „hyperaktivní“ (v nejlepším smyslu slova) – se někdy zapomíná na skutečnost, že Jiřina (dovoluji si ji oslovovat takto, jelikož jsem měl možnost se s ní znát a tykat si s ní) stála u zrodu dodnes tak trochu opomíjeného, přesto bytostně existujícího, propojení oborů sociální práce a genderových studií.

Jiřina o sociální práci jako oboru hovořila, podle mého mínění trochu nešťastně, jako o „aplikované sociologii“. Sociální práci jistě nelze redukovat na aplikovanou sociologii, je mnohem víc, stýká se v ní vícero společenských věd, a hlavně má svoji specifickou identitu a zaměření, zejména pak v posledních desetiletích. Ale Jiřina to patrně myslela jako určité doplnění teoretické sociologie, jako její extenzi směrem ke každodenní praxi a životům všech potřebných.

Je tomu těžko uvěřitelných 30 let, kdy Jiřina (spolu)založila nejen organizaci Gender Studies (dnes o. p. s.), ale krátce předtím i obor a katedru sociální práce na FF UK. Nejednalo se však o paralelní a navzájem nezávislou existenci dvou „organizačních složek“, naopak. Synergie, slovo dnes tak zatížené projektovým žargonem, byla oním vzájemným obohacením a povýšením částí v unikátní celek.

Gender Studies, tehdy ještě nadace, vznikla roku 1991, počínaje rokem 1993 se už prostřednictvím zapojení některých osob podílela na výuce vybraných přednášek s genderovým zaměřením na FF UK. V roce 1998 zde pak vzniklo Centrum genderových studií, jež zde působí dodnes. Původně mělo status sekce katedry sociální práce a od akademického roku 2000/2001 nabízelo oborovou specializaci „sociální práce – gender studies“ v rámci pětiletého magisterského studia sociální práce. Jednalo se tak o první kompaktní studijní program v oboru gender studies v České republice,¹ dříve než jej bylo možné studovat na Fakultě humanitních studií UK (navazující magisterské studium) a Fakultě sociálních

¹ Viz historie organizace Gender Studies, o. p. s., (<https://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>), Centra genderových studií FF UK (<https://gender.ff.cuni.cz/onas/historie/>) a katedry sociální práce FF UK (<https://ksocp.ff.cuni.cz/cs/okatedre/historie-katedry/>).

studií Masarykovy univerzity (bakalářský stupeň). V roce 2003 se podstatná část tehdejšího Centra genderových studií přesunula na FHS, kde vzniklo také samostatné pracoviště, jelikož vedení FF UK tento obor na své půdě nadále rozvíjet již nechtělo [srov. Pavlík 2019].²

Součástí oborové specializace sociální práce – gender studies byl i předmět s názvem „Sociální otázky z aspektu gender – disciplinární pohledy“. Ten, stejně jako další kurzy, byl otevřený také pro studující jiných oborů, než byla sociální práce. A právě tento předmět léta vyučovala Jiřina Šiklová. Byl koncipován jako dvousemestrální, v rozsahu dvou hodin výuky týdně a zakončený zkouškou, což je i z dnešního úhlu pohledu, kdy integrace tohoto průřezového principu ve výuce budoucích sociálních pracovníků a pracovníků mnohdy chybí, relativně štědrá dotace. Kromě toho ani atestace v podobě zkoušky není dnes převažujícím standardem [srov. Vošmik 2020]. Jednalo se o předmět, v němž se střídala témata i přístupy a na jehož výuce participovali i další vyučující, jako Věra Sokolová či Petr Pavlík,³ dnes působící právě na FHS UK. Jiřina také připravila vzorový syllabus tohoto předmětu, který je nadále k dispozici [in Tomeš a kol. 1997: 305–309] a navzdory tomu, že byl publikován takřka před čtvrtstoletím, je stále velmi přínosný a inspirativní a při aktualizaci dostupné literatury a doplnění některých témat může bez obtíží posloužit do dnešních dnů jako osnova obdobně zaměřeného vstupního kurzu nejen pro studující sociální práce, ale i dalších pomáhajících profesí. Dodejme, že i autorský kolektiv nově publikované monografie zaměřené na oblast vzdělávání v sociální práci [Matoušek 2021: 122–126] poukazuje na přínos kritické a reflexivní sociální práce jako soudobých akcentů oboru.

Nakonec když jsme s Jiřinou v únoru letošního roku hovořili mimo jiné právě na téma integrace genderového prizmatu do výuky i praxe sociální práce [viz Vošmik, Skálová 2021], divila se, že tento „její předmět“ se na katedře sociální práce FF UK dnes již neučí, poněvadž se nadále jedná o optiku (nejen) v tomto oborovém kontextu více než aktuální a potřebnou. Doplňme však, že na uvedeném pracovišti je výuka genderových aspektů sociální práce zahrnuta do některých dalších předmětů zaměřujících se na lidská práva či rovné příležitosti a nediskriminaci. Jiřina navíc byla při uvedeném setkání, jež se mělo stát poslední naším posledním – jakkoli tomu tehdy nic nenasvědčovalo – otevřena i myšlence obnovení výuky dvojboru: sociální práce – genderová studia. Říkala, že dnes by to mohlo na vedení fakulty „projít“, jakkoli ona v tomto ohledu musela za genderová studia po roce 1989 na FF UK dost bojovat [ibid.].

Mimochodem právě na půdě FF UK, konkrétně jmenované katedře sociální práce v Jinonicích, jsem se s Jiřinou Šiklovou začal počínaje rokem 2000 osobně

² Viz rovněž historie studijního programu Genderová studia na FHS UK (<https://gender.fhs.cuni.cz/KGS-4.html>).

³ Srov. tzv. „Karolinky“ (přehled oborů, studijních plánů a předmětů) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za jednotlivé akademické roky na: <https://www.ff.cuni.cz/studium/studijni-obory-planu/studijni-planu/karolinka>.

potkávat. A po několika letech od absolutoria jsme se začali vídat znovu, tentokrát již blíže, a to právě v organizaci Gender Studies, o. p. s. I proto tento článek jako určitá osobní vzpomínka člověka, jenž byl ve svém životě opakovaně ovlivněn „výdobytky“ činnosti Jiřiny Šiklové. Náhoda, nebo snad osud? Jiřina si byla velmi dobře vědoma – a ještě aby ne jako socioložka pronikavě myslí – sociální determinovanosti každého z nás. Občas v různých souvislostech užívala německého označení *Prägung*, tedy určité ražení, „otisk“ či etologicky řečeno vtiskování či imprinting. Mnohdy poukazovala na to, jak naše (první) zkušenost zásadním způsobem ovlivňuje to, jak se k obdobným situacím a jevům vztahujeme v dalším životě. A překročit tuto stopu, kterou si v sobě neseme, není snadné a už vůbec ne samozřejmé.

Dodnes mám v živé paměti jednu z nejlepších Jiřininych přednášek, která se odehrála na úvod druhého semestru výuky uvedeného předmětu Sociální otázky z aspektu gender – disciplinární pohledy na katedře sociální práce FF UK (první semestr nám jako obecnější úvod do genderových studií tenkrát přednášel Petr Pavlík). Jiřina tehdy zaníceně vyprávěla o historii ženského hnutí v dnešní ČR, velmi poutavě mluvila o Františce Plamínkové a Miladě Horákové, z jejichž dopisů nám také četla vybrané pasáže. Byla to ona mimořádná přednáška, v níž se snoubilo osobní nadšení a nezměrný rozhled, jasná představa o tom, co má být řečeno, a současně vlastní asociace, reminiscence a „odbočky“, které obohacovaly výklad a činily jej živým, nonšalantním, až strhujícím. Vybavuji si, jak jsme si my, mnozí studující, po přednášce s nadšením v očích sdělovali, jaká to byla skvělá hodina a jak se těšíme na další... Jiřina ale ve výuce měnila tempo, nepřednášela jednoduše, volila různé formy výkladu a klasické přednášky s kontinuálním přednesem byly u ní více výjimkou než pravidlem. Daleko raději diskutovala, podněcovala k přemýšlení, problematizaci a četbě primárních zdrojů – stále si vybavuji její (ne příliš reálnou) instrukci, že bychom měli přečíst jednu odbornou knihu týdně... Říkám si, že musela být skvělou školitelkou-mentorkou, zejména na doktorském stupni studia, uměla totiž nenuceně motivovat: její znalosti, svojí šíří i hloubkou zahanbující většinu kdekoli přítomných, byly oním „drivem“ k tomu, více na sobě pracovat.

Ale zpět k dnešním dnům, kdy se k Jiřině vztahujeme „zpětně“, s trochou nostalgie, ale především s nezměrnou úctou, láskou a vděčností. A také s vědomím toho, že Jiřina Šiklová krom jiného významným způsobem přispěla k propojení genderových studií a sociální práce – na institucionální úrovni skrze organizaci Gender Studies a katedru sociální práce, výukově prostřednictvím přípravy budoucích sociálních pracovníků a pracovníc, ale i studujících dalších oborů a lidsky svým elánem, břitkým humorem a schopností „strhnout“.

Zasela tak semínko a podnítila spojení, na něž se v Gender Studies, o. p. s., mimo jiné i ve spolupráci právě s katedrou sociální práce FF UK, snažíme znovu navázat, tuto linku oživit a snad i dále posouvat a rozvíjet. I z čistě pragmatického hlediska je toto pojitko legitimní: organizace Gender Studies se dlouhodobě věnuje zejména oblasti nerovností na trhu práce a v zaměstnání, sociální práce

a politika, doména jmenované katedry, pak bývají někdy notně zjednodušeně definovány tak, že se zaměřují na „lidi bez práce“. Trajektorie provázání situace, když člověk „prací“ má i nemá, je tak logická. A děkujeme Jiřině, že i na ní můžeme dále stavět. A že prací nemáme na mysli pouze formalizované zaměstnání, ale i nejrůznější podoby a modalitty péče a mnohdy přehlíženou práci v domácnosti, to jistě nemusíme zdůrazňovat...

Josef Vošmik

Gender Studies, o. p. s., a Fakulta humanitních studií UK

Literatura

- Historie Centra genderových studií FF UK* [online]. Praha: Centrum genderových studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [cit. 25. 7. 2021]. Dostupné na: <https://gender.ff.cuni.cz/onas/historie/>.
- Historie Gender Studies, o. p. s.* [online]. Praha: Gender Studies [cit. 25. 7. 2021]. Dostupné na: <https://genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>.
- Karolinka* [online]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [cit. 25. 7. 2021]. Dostupné na: <https://www.ff.cuni.cz/studium/studijni-obory-plany/studijni-plany/karolinka>.
- Matoušek, O. (ed.). 2021. *Profesní způsobilost a vzdělávání v sociální práci*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum.
- O nás – historie studijního programu Genderová studia* [online]. Praha: Genderová studia, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova [cit. 25. 7. 2021]. Dostupné na: <https://gender.fhs.cuni.cz/KGS-4.html>.
- Pavlík, P. 2019. Ohlédnutí k počátkům katedry. Pp. 548–551 in V. Sokolová, L. Kobová (eds.). *Odvaha nesouhlasit. Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe*. Praha: Fakulta humanitních studií UK.
- Stručná historie katedry (1990–2020)* [online]. Praha: Katedra sociální práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [cit. 25. 7. 2021]. Dostupné na: <https://ksocp.ff.cuni.cz/cs/okatedre/historie-katedry/>.
- Tomeš, I. a kol. 1997. *Vzdělávací standardy v sociální práci*. Praha: Socioklub.
- Vošmik, J. 2020. „Místo genderové senzitivity a nestereotypnosti ve výuce sociální práce na českých vysokých školách.“ *Fórum sociální práce* [online] 2/2020: 50–61. Dostupné na: https://forumsocialniprace.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/10/2020/11/Josef_Vosmik_50-61.pdf.
- Vošmik, J., H. Skálová. 2021. „Někdy bylo zapotřebí ostrých loktů aneb Jak jsem zakládala sociální práci (rozhovor s J. Šiklovou).“ *Gender Studies: Rovné příležitosti v souvislostech* [online]. Dostupné na: <https://zpravodaj.genderstudies.cz/cz/clanek/nekdy-bylo-zapotrebi-ostrych-loktu-aneb-jak-jsem-zakladala-socialni-praci>.